

'L'ŒIL DE ROME'

De Heilige Stoel en zijn discrete diplomatie

Carine Dujardin

Op 14 en 15 december 2015 vond in de École française de Rome en het Collège Pontifical Canadien een tweedaags colloquium plaats over de vertegenwoordiging van de Heilige Stoel in Canada met als titel “Histoire de la délégation apostolique du Saint-Siège au Canada (1877-1969)”. Het colloquium was een initiatief van Philippe Roy-Lysencourt, onderzoeker aan de Canadese Université Laval en bursaal van het Belgische FWO aan de UCL. Aan KADOC werd gevraagd de eindconclusies te formuleren. Het centrum maakte samen met het Institut d'Études du Christianisme, BHIR (Belgisch Historisch Instituut, Rome), Céfan (Chaire pour le développement de la recherche sur la culture d'expression française en Amérique du Nord, Université Laval), Ciéq (Centre interuniversitaire d'études québécoises), Ehne (Ecrire une Histoire Nouvelle de l'Europe, Centre André Chastel, Parijs) en de Sorbonne (Paris 1 - Panthéon) deel uit van het wetenschappelijk comité.

De Heilige Stoel en zijn diplomatieke vertegenwoordiging

Momenteel heeft de Heilige Stoel diplomatieke vertegenwoordigers in 186 landen en is hij vertegenwoordigd in tal van internationale en intergouvernementele organisaties. De nuntius - op dit ogenblik zijn er 114 in functie - is wellicht de meest bekende van de kerkelijke diplomaten. Hij is de hoogste in rang en staat aan het hoofd van de apostolische nuntiatuur. De nuntius heeft het statuut van ambassadeur en geniet, zoals alle diplomaten die in een land zijn geaccrediteerd, diplomatieke onschendbaarheid. In landen met een katholieke traditie, zoals de meeste West-Europese, Latijns- en Centraal-Amerikaanse landen, geniet hij bijkomende privileges. Hij is er de eerste diplomaat in rang en heeft voorrang bij protocollaire aangelegenheden. Zijn hoofdopdracht bestaat in het bevorderen van de verstandhouding tussen de Heilige Stoel en de regering. Hij speelt een belangrijke rol in de voorbereiding van de bisschopsbenoemingen en rapporteert op regelmatige tijdstippen over de toestand van de kerk in het betrokken land.

Hij is echter in de eerste plaats een gezant of ‘boodschapper’ van de paus en oefent zijn ambt uit naast en met respect voor de diocesane autonomie.

In landen waarmee de Heilige Stoel geen officiële diplomatieke betrekkingen onderhoudt, kan hij vertegenwoordigd worden door een apostolisch delegaat. Die heeft in tegenstelling tot een nuntius geen officieel diplomatiek karakter. Hij wordt beschouwd als de vertegenwoordiger van de paus bij de clerus en de katholieken van het betrokken land. Indien hij toch contact heeft met vertegenwoordigers van de regering - bijvoorbeeld om de relaties tussen Kerk en Staat te verbeteren - gebeurt dat op informele basis. Vaak is de benoeming van een apostolisch delegaat een eerste belangrijke stap in het normaliseren van de betrekkingen tussen de Heilige Stoel en het betrokken land.

Bezoek van nuntius Micara aan de Katholieke Werkliezenbond van Sint-Niklaas, 1933. Rechts van hem staat minister Hendrik Heyman. [KFA1299]

In tal van internationale en intergouvernementele organisaties heeft de Heilige Stoel recht op een permanente vertegenwoordiger of ‘observator’, zoals bij de Verenigde Naties, de Raad van Europa, de ASEAN (Association of South-East Asian Nations) en de Arabische Liga. De paus kan ook altijd een ‘visitor’ benoemen. Die heeft een beperkte opdracht, doet een grondige analyse van de situatie ter plaatse en maakt daarover een omstandig rapport. Het is vaak de aanzet voor nieuwe stappen in de diplomatieke betrekkingen.

Pauselijke soevereiniteit

De diplomatie rol van het Vaticaan is gestoeld op een lange traditie, een geschiedenis die teruggaat tot de Romeinse tijd en de zgn.

Kalender van 1868 met verwijzing naar de strijd van paus Pius IX voor het behoud van zijn soevereiniteit over de Kerkelijke Staten. [KKC6]

‘Donatio Constantine’ (321 A.D.), waarbij keizer Constantijn de Grote aan de toen nog ‘vervolgde’ katholieke kerk het recht gaf om eigendommen te bezitten. Via schenkingen ontwikkelde het gebied rond Rome, de zgn. Campagna, zich tot een soevereine staat, met de paus als soevereine vertegenwoordiger.

De Franse Revolutie (1789), de napoleontische oorlogen (1796) en de inlijving van de Pauselijke Staten bij Frankrijk brachten maar een kort intermezzo. Het Congres van Wenen (1815) herstelde de pauselijke soevereiniteit over de Kerkelijke Staten. Tot het midden van de negentiende eeuw (ca. 1860) bestreken die zelfs een derde van het huidige Italiaanse grondgebied. De inname van Rome door de troepen van Garibaldi (20 september 1870) bezegelde niet alleen het proces van de Italiaanse eenmaking, met de bekrachtiging van Rome als hoofdstad, maar betekende ook het begin van de Romeinse kwestie, het conflict tussen de paus en de Italiaanse staat, met de wereldlijke soevereiniteit van de paus als inzet. Pas 59 jaar later kwam het tot een verzoening.

Het verdrag van Lateranen (11 februari 1929) herbevestigde de paus als onafhankelijk soeverein, in ruil voor een verzoening met de Italiaanse staat. De soevereine jurisdictie van de paus werd echter beperkt tot het grondgebied rond het Vaticaan, ca. 44 ha. Vaticaanstad wordt in het internationale recht beschouwd als een entiteit *sui generis* met een internationale rechtspersoonlijkheid. De paus oefent soevereine jurisdictie uit over het grondgebied en zijn bevolking. Vaticaanstad beschikt over een eigen rechtspraak, een eigen wetgeving, gezag en ordehandhaving, heeft een eigen postorgaan, maar ook een actief en passief gezantschapsrecht. Dat aparte juridische statuut is van belang om de onafhankelijkheid van het pausdom te waarborgen.

Speler op het 'dambord der naties'

Ondanks de Romeinse kwestie en het statuut van de paus als 'gevangene van het Vaticaan' slaagde de Romeinse diplomatie erin op een voorzichtige manier een rol van betekenis te spelen in het snel evoluerende spel der naties.

Het pontificaat van Pius IX (1846-1878) was nog sterk getekend door het trauma van de Romeinse kwestie. Het kenmerkte zich door een grote onverzettelijkheid tegenover het liberalisme, wat leidde tot diplomatiek isolement. Paus Leo XIII (1878-1903) slaagde erin door zijn tactisch inzicht en zijn zin voor pragmatisme het tij te keren en de Heilige Stoel opnieuw een rol van betekenis te laten spelen in het diplomatieke spel der naties. Wellicht heeft zijn diplomatieke ervaring, o.a. als nuntius in België, daarin een rol gespeeld. Door sterk in te zetten op de suprematie van de kerk in morele, sociale en zelfs politieke aangelegenheden (denk maar aan de encycliek *Rerum novarum* uit 1891) slaagde hij erin de morele invloed van de kerk te herstellen. Hij voerde een uitgesproken centralisatiebeleid, onder Romeinse invloed, en zette sterk in op internationalisering, gestoeld op het universalisme van de kerk. Onder zijn impuls werd de missionering of 'wereldmissie' opnieuw verankerd in de kern van de Romeinse strategie. Op die manier slaagde hij erin het statuut van het pausdom op te tillen tot een soort morele wereldautoriteit die op het diplomatieke forum een rol van betekenis diende te spelen.

Hoewel Pius X (1903-1914) met zijn strijd tegen het modernisme de klok enigszins teruggedraaide, zetten diens opvolgers de nieuwe lijn gedecideerd voort. Zo werd bij de vredesonderhandelingen na de Eerste Wereldoorlog (verdrag van Versailles, 1919) een waarnemer van het Vaticaan nog geweigerd onder Italiaanse druk. Significants is dat bij de vredesonderhandelingen na de Tweede Wereldoorlog (verdrag van Parijs, 1947) wel een vertegenwoordiging van de Heilige Stoel werd toegestaan, evenals bij de nieuw opgerichte internationale organisaties.

De Belgische cisterciënser Jozef Smeulders (Mol 1826 - Rome 1892) was in 1883-1884 pauselijk vertegenwoordiger in Canada.
[Bornem, Sint-Bernardusabdij]

Canada en Rome

Als voormalige kolonie van Frankrijk en Groot-Brittannië was Canada in het laatste kwart van de negentiende eeuw aan een broos en moeizaam integratieproces bezig. Na de beslechting van de koloniale oorlog (1757-1763) liepen de tegenstellingen hoog op. De voormalige Franse kolonie 'Nieuw Frankrijk' ressorteerde voortaan onder de Britse kroon, als 'Province of Québec'. Op 1 juli 1867 verenigden de vier toenmalige provincies (Ontario, Nova Scotia en New Brunswick - Engelssprekend en protestants - en Québec - overwegend Franssprekend en katholiek) zich in een confederatie met als bedoeling autonomie te verwerven van de Britse troon. Dat proces werd pas in 1931 gedeeltelijk (Statute of Westminster) en in 1982 definitief (Canada Act) voltooid. Voor de Heilige Stoel duurde het tot 1969 vooraleer er officiële diplomatieke betrekkingen met Canada werden aangeknoopt en er een apostolische nuntiatuur werd geïnstalleerd. Voordien beschouwde Rome Canada als een missiegebied. Pauselijke vertegenwoordigers ressorteerden onder het gezag van de Propaganda Fide.

Het tweedaagse colloquium in Rome richtte zich op de periode 1877-1969, toen er nog geen officiële diplomatieke betrekkingen bestonden tussen Canada en Rome. Op de eerste sessie ging de aandacht naar de periode 1877-1899, toen de Heilige Stoel afgevaardigden met een beperkte opdracht naar Canada stuurde, zoals de Belgische cisterciënzer Jozef Smeulders (1883-1884). De tweede sessie behandelde de periode van de permanente apostolische delegatie (1899-1969), die er opmerkelijk genoeg kwam op vraag van een liberale Canadese overheid. Tijdens de derde sessie ging de aandacht naar de implicaties van de apostolische delegatie in Canada, de relaties met de Rutheens-christelijke immigranten, de Europese missie-instituten en de rijkdom van de Romeinse archieven in verband met de apostolische delegatie.

Het apostolaat bij de Oekraïense Rutheens-christelijke immigranten in Canada werd verzorgd door de Belgische redemptoristen. Deze foto toont de Rutheense christenen van Jasmin (Saskatchewan) voor hun kerk in 1912. [CSSR, Beeldarchief, 485]

De lezingen waren boeiend en divers en legden de complexiteit bloot van de Canadese context: de religieuze diversiteit (protestants en katholiek, met immigratie die het evenwicht verstoort, reguliere en seculiere clerus, lokale hiërarchie en Europese missie-instituten), de politieke tegenstellingen (tussen liberalen en conservatieven, tussen provincialistische en pancanadese strekkingen) en de daarmee samenhangende sociaal-culturele kwesties (schoolstrijd rond Manitoba, universitaire kwestie rond Laval). Opmerkelijk was de gelijkenis met de Belgische communautaire kwestie. Ook hier kwamen talrijke 'compromis de belge à la Canadienne' tot stand. Verder spraken de complexiteit (met o.a. de tegenstellingen tussen de Propaganda Fide en het Staatssecretariaat, de diverse curiecongregaties, pauselijke raden en commissies) en de vindrijkheid van de Romeinse diplomatie tot de verbeelding.

Mislukking of succes?

Een vraag die de sprekers bezighield was of de apostolische delegatie in Canada als een succes of als een mislukking moet worden beschouwd. Vanuit het perspectief van de francophonie québécoise was de balans overtuigend negatief. De katholieke hiërarchie van Québec voelde zich door de Heilige Stoel in de steek gelaten en zelfs monddood gemaakt in een aantal cruciale maatschappelijke conflicten waarin ze zich had geëngageerd. Ze vond het frustrerend dat de vertegenwoordiger van de paus contacten onderhield met haar Engelssprekende tegenhangers, of erger nog, met de in haar ogen geradicaliseerde protestanten. Het feit dat de pauselijke gezant informele en zelfs vriendschappelijke contacten had met een liberale en katholiek vijandige regering, kon helemaal niet door de beugel. Verschillende apostolische delegaten kregen vanuit Québec dan ook een slechte pers, getuige de talrijke klachtenbrieven aan het adres van Rome.

Vanuit een ruimer diplomatiek standpunt is het oordeel meer genuanceerd. Uit een lezing bleek dat de Heilige Stoel in 1875 vreesde voor een burgeroorlog en zelfs een schisma in de Canadese kerk nadat het episcopaat van de kerkprovincie Québec in een pastorale brief het liberaal katholicisme had veroordeeld. Vanuit dat perspectief moet de bemiddelende en pacificerende rol van de op-eenvolgende apostolische vertegenwoordigers eerder als een succes worden beschouwd.

Wanneer men ook de geopolitieke strategie van de Heilige Stoel in rekening brengt - voor het behoud van goede diplomatieke betrekkingen met de oude wereld (koloniale mogendheden Spanje, Engeland en Frankrijk) en de opbouw van diplomatieke betrekkingen met de kolonies uit de nieuwe wereld (na de uitkomst van de Spaans-Amerikaanse oorlog (1895) de grootmachten van de toekomst) - dan moet de voorzichtige diplomatie in Canada (zonder de Verenigde Staten voor het hoofd te stoten) beschouwd worden als deel van een bewuste strategie.

Verschillende sprekers hebben geprobeerd de diplomatieke strategie van Rome te typeren. Tijdens de discussies werd het pragmatisme beklemtoond. Sommigen hadden het over “la grande plasticité de Rome”, “l’obéissance et le secret”. Anderen benadrukten dat vooruitgang in de context van de Romeinse diplomatie steeds “podatim”, met kleine stapjes voorwaarts, verloopt. Immers, zoals iedereen weet: Rome werkt voor de ‘eeuwigheid’.